ABBAS b. HASAN el-CERCERÂÎ

(عباس بن حسن الجرجرائى)

(ö. 296/908)

Abbâsî veziri.

250 (864) yılında doğdu. Doğum yerinin İran'daki Cercerâya kasabası olduğu rivayet edilir. Vezir Kāsım b. Ubeydullah'ın hizmetine girdi ve kısa zamanda onun güvenini kazandı. Bu arada Dîvânü't-tevkī'in de başına getirildi. 904'te Kāsım'ın ölümünden sonra vezir tayin edildi. 906'da, Karmatîler'e karşı kazanılan zafer sebebiyle halife tarafından kendisine hil'at giydirildi. Son derece gururlu olan Abbas, bu zaferden sonra kimseyi dinlemez hale geldi. Bu arada tırâz ve kumaşlar üzerine adını işletti. Devrin ileri gelenlerinden İbnü'l-Furât, Ali b. Îsâ, Muhammed b. Dâvûd ve İbn Abdûn gibi şahıslar onun yanında ikinci planda kaldılar.

908 Eylülünde Halife Müktefî hastalandı. Yerine kimin halife olacağı meselesi ortaya çıktığında, saray mensuplarının büyük bir kısmı İbnü'l-Mu'tezz'i halife yapmak istediler. Ancak Abbas, Müktefî'nin ölümünü takip eden günlerde, onun henüz on üç yaşındaki oğlu Ca'fer'i "el-Muktedir" unvanı ile halife ilân etti. Fakat yeni halife üzerinde de nüfuz sağlamasını hazmedemeyen eski düşmanlarının harekete geçmesi sonucu, 20 Rebîülevvel 296 (17 Aralık 908) tarihinde öldürüldü.

BİBLİYOGRAFYA:

Taberî, *Târîḫ* (nşr. M. J. de Goeje), Leiden 1879-1901, III, 2268, 2274, 2282, 2283; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil* (nşr. C. J. Tornberg), Leiden 1851-76 → Beyrut 1399/1979, VIII, 8-9, 14; Zehebî, *Aʿlâmü'n-nübelâʾ*, XIV, 51-55; M. Th. Houtsma, "Abbas", *İA*, I, 14; D. Sourdel, *Le Vizirat ʿAbbaside*, Damascus 1959-69, I, 359-376; a.mlf., "al-Djardjarāʾī", *EI²* (İng.), II, 461-462.

 Hakkı Dursun Yıldız

ABBAS HİLMİ I

(عباس حلمى)

(1813-1854)

Mısır valisi.

Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın torunu ve Ahmed Tosun Paşa'nın oğludur. Amcası İbrâhim Paşa'nın 1848'de ölümünden sonra Mısır valisi oldu. Valiliğinin ilk yıllarında, Avrupa'nın tesiriyle yapılmaya başlanan reformlara karşı çıktı ve özellikle Mehmed Ali Paşa zamanında Batı'dan örnek alınarak açılan bazı müesseseleri kapattı. Bunun tabii bir sonucu olarak okullarda görevli pek çok yabancı danışman ve hocayı görevlerinden aldı. Bu uygulamaları yanında, bazı Arap mütefekkirlerine büyük ilgi gösterdi; hatta devrinin tanınmış âlimi Tahtâvî'yi bir mektep açması için 1850'de Hartum'a gönderdi. Devlet harcamalarında masrafları büyük ölçüde kısarak vergilerde indirim yaptığından halkın iktisadî durumunda gözle görülür bir düzelme oldu. Mısır'daki Lübnanlı ve Suriyeli tüccarların durumu oldukça iyi bir seviyeye geldi. Valiliği sırasında İngiltere'ye karşı dostça bir politika takip etti ve Tanzimat'ın Mısır'da uygulanması konusunda Osmanlı Devleti'ne karşı yaptığı mücadelede İngilizler'in desteğini sağladı. İngiltere ise bu destek karşılığında 18 Haziran 1851'de Nil ile Süveyş arasında demiryolu inşa etme imtiyazını aldı. Böylece, Hindistan'a kısa yoldan ulaşmak için önemli bir adım atmış oldu. Abbas Hilmi, kendisinden önceki dönemlerde görev yapmış olan bazı devlet adamlarına ve dedesi Mehmed Ali Paşa hânedanına mensup kimselere karşı iyi davranmadığından, Mısır ümerâsı tarafından sık sık Osmanlı hükümetine şikâyet edildi. Tanzimat'ın Mısır'da uygulanması konusunda Osmanlı Devleti ile ortaya çıkan meseleleri çözmek için Fuad Efendi (Paşa) Mısır'a gönderildi. Fuad Efendi bu hususta bazı düzenlemeler yaptı ve şikâyet konusu meseleleri hallettikten sonra, Abbas Hilmi'nin gayretlerinden memnun olarak İstanbul'a döndü.

Bundan sonra Osmanlı Devleti'ne sadık kalan Abbas Hilmi, henüz genç yaşta iken Benhâ'da ansızın öldü (19 Şevval 1270/15 Temmuz 1854). Oldukça vehimli bir karaktere sahip olan Abbas Hilmi'nin ölüm sebebi tam olarak aydınlığa kavuşmamıştır. Ölümünden sonra yerine amcası Mehmed Said Paşa geçti. İbrâhim İlhâmî adındaki oğlu ise Sultan Abdülmecid'in kızı Münîre Sultan ile evlenerek padişaha damat olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA:

BA, Mısır İrâdeleri, nr. 581, 583; Cevdet Paşa, *Tezâkir* (nşr. Cavid Baysun), Ankara 1953, I, 8, 9, 13, 40, 41; Ankara 1960, II, 114; Ankara 1967, IV, 58-60; Lütfî, *Târih* (nşr. Münir Aktepe), İstanbul 1984, IX, 14, 28, 29, 30, 31, 55, 68, 98, 100; P. K. Hitti, *Lebanon in History*, London 1957, s. 474; M. Ç. Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 1980, s. 157; Albert Hourani, *Arabic Thought in the Liberal Age 1798-1939*, Cambridge 1984, s. 72; J. Oestrup, "Abbas I", *İA*, I, 10-11; M. Colombe, "ʿAbbās Ḥilmī I", *EI²* (İng.), I, 13.

 İlhan Şahin

ABBAS HİLMİ II

(عباس حلمى)

(1874-1934)

Mısır hidivi.

Mısır Hidivi Tevfik Paşa'nın oğludur. 14 Temmuz 1874'te İskenderiye'de doğdu. Bir süre kardeşi Mehmed Ali ile birlikte Viyana'da Theresianum okuluna devam etti. Viyana'da iken babasının 7 Ocak 1892'de ölümü üzerine Osmanlı Devleti tarafından Mısır hidivliğine tayin edildi. Osmanlı hükümeti bu sırada Avrupa'daki temsilciliklerine gönderdiği telgraflarda, hidiv üzerindeki nüfuzunu göstermek gayesiyle, Abbas Hilmi'nin Mısır'a giderken İstanbul'a uğramasını ve buradan kendisine tahsis edilecek bir vapurla gitmesini istedi (bk. BA, Yıldız Tasnifi, Ks. 39, Evr. 2139, Zrf. 129, Kar. 120). Fakat Abbas Hilmi bir bahane bularak İstanbul'a gelmedi; Avusturya imparatorunun tahsis ettiği bir vapurla Kahire'ye gitti ve törenle görevine başladı (bk. BA, Yıldız Tasnifi, Ks. 31, Evr. 2153, Zrf. 160, Kar. 87).

Abbas Hilmi'nin çok genç ve idarî işlerde tecrübesiz olması sebebiyle Osmanlı hükümeti, yıllarca Mısır fevkalâde komiserliği yapmış ve Mısır'ın idarî işlerinde büyük tecrübe kazanmış bulunan Ahmed Muhtar Paşa'yı hidive "müsteşâr-ı hâs" tayin etti. Böylece Mısır üzerinde büyük nüfuza sahip olan

Abbas Hilmi II

İngiltere'nin hidive yapacağı tesir ve telkinleri büyük ölçüde önlemeyi düşündü.

Hidivliğinin ilk yıllarında İngiliz idaresine karşı muhalif bir siyaset takip eden Abbas Hilmi, önce reîs-i nüzzarlığa Fahri Paşa'yı getirmek istedi. Daha sonra da Mısır'da İngiliz subayları tarafından idare edilen orduyu tenkit etmeye başladı. Bu yüzden, Kahire'deki İngiliz konsolos ve temsilcileriyle anlaşmazlığa düştü; hatta bu anlaşmazlık bir ara çok ileri bir safhaya vardı. Fakat Riyaz Paşa'nın kurduğu nâzırlar heyeti iki tarafça da kabul edilince bu kritik durum atlatıldı. Bu arada Fransız-İngiliz ittifakı neticesinde Fransızlar'la arası açılınca İngilizler'e yaklaştı. Abbas Hilmi'nin ilk bakışta Mısır'daki İngiliz idaresine muhalif bir siyaset takip ettiği görülmekteyse de bu siyasetinin uzun ömürlü olmadığı ve kısa bir süre sonra İngilizler'in tesirine girdiği anlaşılmaktadır. Bu durum, *el-Ehrâm* gazetesi sahibi Beşâre Tekla'nın İstanbul'a gönderdiği mektuplarda da açık bir şekilde görülmektedir (bk. BA, Yıldız Tasnifi, Ks. 18, Evr. 553/569, Zrf. 93, Kar. 38).

Abbas Hilmi'nin Osmanlı Devleti'ne karşı istikrarlı bir siyaset takip ettiğini söylemek çok güçtür. Bununla birlikte, Mısır dâimî komiseri olan Ahmed Muhtar Paşa, Osmanlı Devleti'nin Mısır üzerindeki haklarının şeklen de olsa korunmasına büyük dikkat gösterdi. Nitekim Abbas Hilmi'nin bağlılığını bildirmek için İstanbul'a ilk gidişinde ona Osmanlı Devleti tarafından özel bir vapur tahsis edilmesini sağladı. Temmuz 1893'te, yanında Ahmed Muhtar Paşa olduğu halde İstanbul'a giden Abbas Hilmi, ertesi yıl da Avrupa seyahatine çıkmaya karar verdi. Osmanlı Devleti, Mısır'da idarî bir boşluğun doğmaması ve Avrupalılar'ın hidiv üzerinde muhtemel tesirlerinin önlenebilmesi için, Ahmed Muhtar Paşa'dan hidivi bu seyahatten vazgeçirmesini istedi. Ancak Abbas Hilmi bütün ısrarlara rağmen bu seyahate çıktığı gibi, her yıl Avrupa'ya gitmeyi de âdet haline getirdi. Osmanlı Devleti ise onun hangi Avrupa ülkesine gittiğini ve kimlerle temas kurduğunu takip etmeye çalıştı.

Abbas Hilmi'nin dengeli bir siyaset takip etmemesi, gerek Mısır içinde gerekse dış ülkelerde muhaliflerinin çoğalmasına sebep oldu; bunun bir sonucu olarak da zaman zaman suikastlara uğradı. 1894'te suikast hazırlığı içinde bulunan bir İtalyan İskenderiye'de yakalandı (bk. BA, Mısır İrâdeleri, nr. 1629, 1632). 1914 yazında İstanbul'a geldiği sırada da başka bir suikasta uğrayarak yaralandı. Kısa bir müddet sonra çıkan I. Dünya Savaşı sebebiyle bir daha Mısır'a dönemedi. 19 Aralık 1914'te İngiltere Mısır'ı himayesine aldı ve Abbas Hilmi hidivlikten azledilerek yerine ailenin en yaşlısı olan Hüseyin Kâmil getirildi. Bu tarihten sonra hayatını İstanbul ve Viyana'da geçirdi. Mısır'ın bağımsızlığa kavuşması ve Hüseyin Kâmil'in yerine "kral" unvanıyla Fuad'ın getirilmesiyle (15 Mart 1922), hidivlik haklarını tamamen kaybetti ve malları müsadere edildi. Mehmed Abdülmün'im ve Mehmed Abdülkādir adında iki oğlu bulunan Abbas Hilmi, 20 Aralık 1944'te Cenevre'de öldü.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Yıldız Tasnifi, Ks. 39, Evr. 2144, Zrf. 129, Kar. 120; Ks. 39, Evr. 2139, Zrf. 129, Kar. 120; Ks. 31, Evr. 2153, Zrf. 160, Kar. 87; Ks. 39, Evr. 2087, Zrf. 57, Kar. 117; Ks. 18, Evr. 553/569, Zrf. 93, Kar. 38; Ks. 31, Evr. 2135, Zrf. 160, Kar. 87; Ks. 5, Evr. 2163, Zrf. 83, Kar. 2; BA, Mısır İrâdeleri, nr. 1619, 1629, 1632; C. Zeydan, *Meşâhîrü'ş-şarḳ*, Kahire 1902, II, 50; M. S. Anderson, *The Eastern Question 1774-1923*, New York 1966, s. 251; Rifat Uçarol, *Gazi Ahmed Muhtar Paşa, Bir Osmanlı Paşası ve Dönemi*, İstanbul 1976, s. 224-242; Brockelmann, *History of the Islamic Peoples*, London 1982, s. 455-458; Albert Hourani, *Arabic Thought in the Liberal Age 1798-1939*, Cambridge 1984, s. 200-201, 207; Thomas Mayer, "Abbas Hilmi II as Reflected in Some of his Papers", *AASt.*, XIV (1980), s. 279-286; K. Vollers, "Abbas II", *İA*, I, 11; M. Colombe, "ʿAbbās Ḥilmī II", *EI²* (İng.), I, 13.

 İLHAN ŞAHİN

ABBAS b. HÜSEYİN eş-ŞÎRÂZÎ

(عباس بن حسين الشيرازي)

(ö. 362/973)

Büveyhî veziri.

303'te (915) Şiraz'da doğdu. Daha sonra Bağdat'a giderek Muizzüddevle'nin kâtibi oldu. 963'te Dîvân-ı Nafakāt'ın başkanı Mühellebî'nin ölümü üzerine, Muizzüddevle tarafından İbn Fesânces (ابن فسانجس) ile birlikte hükümette görevlendirildi. Bu arada Mühellebî'nin kızı ile evlendi. 967'de Muizzüddevle'nin ölümünden sonra, onun oğlu ve halefi İzzüddevle Bahtiyar tarafından vezirlik sıfatıyla görevinde bırakıldıysa da rakibi İbn Fesânces'in entrikaları üzerine 970'te azledildi. Fakat ertesi yıl tekrar vezir oldu ve İbn Fesânces'i saf dışı bıraktı. Askere vermek üzere halktan zorla para toplaması, özellikle Bahtiyar'ın sofracıbaşısı İbn Bakıyye'nin düşmanlığını üzerine çekti. 973'te onun çevirdiği bir entrika sonunda tutuklandı ve yerine İbn Bakıyye getirildi. Kısa bir süre sonra da Kûfe'de muhtemelen zehirlenerek öldürüldü.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil* (nşr. C. J. Tornberg), Leiden 1851-76 → Beyrut 1399/1979, VIII, 583-584, 601, 628-632; Ziriklî, *el-Aʿlâm*, Kahire 1373-78/1954-59, IV, 32; M. Th. Houtsma, "Abbas", *İA*, I, 14; M. Canard, "al-ʿAbbās b. al-Ḥusayn", *EI²* (İng.), I, 11; C. Cahen, "ʿAbbās b. Ḥosayn", *EIr.*, I, 79.

 (DİA)

ABBAS MAHMUD el-AKKĀD

(عباس محمود العقاد)

(bk. AKKĀD, ABBAS MAHMUD).

ABBAS b. ME'MÛN

(عباس بن المأمون)

(ö. 223/838)

Abbâsî kumandanı.

Abbâsî Halifesi Me'mûn'un oğludur. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Askerî sahada çok iyi yetiştiği anlaşılan Abbas, 214 (829-30) yılında Bilâl el-Gassânî eş-Şârî'nin isyanını bastırdı. Babasının Bizans'a karşı çıktığı ilk seferde ordu kumandanı olarak Anadolu'ya girdi ve bazı kaleleri fethetti. Ertesi yıl Niğde (Antigu), Hasîn ve Ahrâb kalelerini ele geçirdikten sonra Bizans İmparatoru Theophilos ile karşılaştı. Yapılan savaşta imparator mağlûp oldu. 833'te babası tarafından Tyana'yı (Tuana) tahkim edip müslüman nüfusu burada iskân etmekle görevlendirildi.

Halife, Bizans'a karşı çıktığı dördüncü seferinde Bedendûn (Pozantı) suyu kenarında vefat etti (9 Ağustos 833). İslâm kaynaklarında, Me'mûn'un halefini tayin edip etmediği konusunda açık bilgi yoktur. İhtiyatla karşılanacak bazı kaynaklarda ise onun, kardeşi Mu'tasım'ı veliaht tayin ettiği kaydedilmektedir. Ancak halife ordusundaki Türkler'in baskısı sonucu Mu'tasım hilâfete getiri-